

Medborgerskab som uddannelsesstrategi – erfaringer fra Norge

INTERVIEW MED PROFESSOR CLAUDIA LENZ (CL)

*Interviewet er gennemført i uge 8 (2021) af Mogens Hansen (MH)
Det har blitt foretatt en moderat språklig bearbeiding av intervjuet.*

Indledning

Interviewet tager udgangspunkt i, at medborgerskab er blevet en del af den nationale uddannelsesstrategi i Norge. I interviewet diskuteres, hvilke konsekvenser dette har for undervisningen generelt og for samfundsfag specielt. Desuden diskuteres det, hvordan medborgerskab som national uddannelsesstrategi kan implementeres i praksis, og hvilke udfordringer det har for eksamensformerne.

Interview

CL: Mitt navn er Claudia Lenz. Jeg bor og jobber i Oslo, som professor i samfunnsfag, ved Vitenskapelig høyskole for teologi, religion og samfunn. Der har jeg et professorat med spesiell vekt på forebygging av rasisme og antisemittisme. Så det er ett av mine forskningsfelter, men så har jeg også jobbet i mange år med demokrati og medborgerskap. Blant annet har jeg siden 2009 jobbet ganske tett med Europarådet, der jeg har vært med i ekspertgruppen som utformet referanseverket "Competences for Democratic Culture" – som ble lansert i 2018, og som nå rulles ut i Europa.

MH: Hva er bakgrunnen for, at medborgerskap har fått en så sentral plassering i det norske læreverk?

CL: Ja, man kan jo si at det har en ganske lang tradisjon, at demokrati og medborgerskap har en stor betydning i det norske læreplanverk. Men så er spørsmålet: Hvilken funksjon oppfyller demokrati og medborgerskap til enhver tid? Noen forskere har sammenlignet de forskjellige læreplanreformene over tid. Og de viser, at et eksplisitt fokus på demokrati og medborgerskap kom først i de nyere læreplanreformene. Man kan kanskje si, at det har foregått et skifte fra et nasjonsbyggende prosjekt med fokus på tilpasning til et aktivt deltakelsesprosjekt. Altså et fokus på det å være en aktiv deltaker, og det å være en kritisk og selvstendig tenkende samfunnsborger. Så man kan identifisere forskjellige tolkninger eller vektlegginger, men at demokratiaspektet har stått sterkt hele veien. Men så er jo også spørsmålet: Står det sterkt i teorien og i retorikken, eller operasjonaliseres dette helt konkret, for eksempel i fagplanene eller i kompetansemålene?

MH: Ja. Men du sier at det har gått fra en nationbuilding-prosess til mer et sånt demokratideltakelses-aspekt?

CL: Ja, og du kan jo argumentere at også deltakeraspektet, eller det deliberative – argumentering, forhandling – også inngår i en slags *nation building*. Altså, hvilket samfunn vil vi ha? Men det er klart at vektlegging av selvstendighet, og det kritisk reflekterende har blitt mer fremtredende.

Videre er det interessant å se et individ-fellesskapsperspektiv i det hele. Altså, vektlegger egentlig demokrati i læreplanene et individfokus – som jo i nyere tid også kan kobles til nyliberalismen – eller et fellesskapsperspektiv, som kan fokusere på nasjonen, men også forskjellige former for solidaritet.

MH: Hvis du skulle prøve å karakterisere det arbeidet og de meldinger fra Stortinget og politikere; hva karakteriserer det utspillet i forhold til medborgerskap-tanken og demokratiet?

CL: Utdanningspolitikken tidlig på 2000-tall var jo et veldig tydelig produkt fra ”PISA-sjokket”. Reformen fra 2006 fikk tittel *kunnskapsløftet* – altså, nå skulle *kunnskap* inn! Dette bidro til

en vektlegging på grunnleggende ferdigheter, målet var å komme seg opp på de internasjonale PISA-målingene. Men det har jo også blitt møtt med kritikk: Er egentlig den type orientering og kunnskapsorientering *det*, som trenges i et samfunn for å møte utfordringene – som kommer? Så det er jo noe av bakgrunnen for opprettelsen av Ludvigsen-utvalget (utvalg nedsatt af den norske regering med uddannelsesforsker Sten Ludvigsen som formand – red.) som har blitt satt i gang til å utrede: Hva trenger skolen for å møte utfordringene i en verden, som befinner seg i endring?

Utvalget kom med NOUen (Norges offentlige utredning) *Fremtidens skole*. Utvalget konkluderte med, at man trenger egentlig en annen type inngang, som er orientert mot å gi elevene den kompetansen, som de trenger til være med å løse fremtidens utfordringer – og ikke bare målbare ferdigheter og kunnskaper. De konkluderte med at det var for mye kunnskapsstoff i læreplanene. altså det de kalte for ”stofftrengsel”. Og at dette egentlig burde erstattes med dybdelæring. Men hva gir da retningssansen i dybdelæringen? Jo – det skulle være de store, samtidssrettede utfordringene. Og Ludvigsen-utvalget identifiserte tre sånne utfordringer. Den ene var bærekraft. Altså utfordringer relatert til miljø og bærekraftig utvikling. Den andre var folkehelse og livsmestring, som omfatter blant annet psykisk helse. Og den tredje utfordringen var det flerkulturelle, et økende kulturelt mangfold i samfunnet. Så det var de tre områdene, hvor Ludvigsen-utvalget mente at her kommer vi til å møte store samfunnsendringer, og elevene må utstyres med den kompetansen, som de trenger for å bli aktive deltakere i disse endringsprosessene. Og bare i dette ligger jo et veldig sterkt medborgerskaps-element. Elevene skal altså ikke bare gjøre det bra i PISA-testene – de skal være med og løse fremtidens utfordringer.

(Redaksjonel kommentar: Ludvigsen-udvalget blev nedsatt under en Arbejderpartiregering, men skolereformen blev gennemført under en højregering).

De tre foreslåtte temaene, som Ludvigsen foreslo, skulle inngå på tvers av fagene, også gjennom undervisning, som er tverrfaglig i utgangspunktet. Men det flerkulturelle ble ikke fanget

opp i Stortingsmeldingen, som ble grunnlag for fagfornyelsen, det ble erstattet med ”Demokrati og medborgerskap”. Samtidig som stortingsmeldingen gir uttrykk for, at det flerkulturelle aspektet skal inngå i Demokrati og medborgerskap.

”På tvers av fag” kan tolkes på ulike måter, og det ble en ordentlig omkamp om, i hvilken grad disse tre temaene i skulle inngå i de forskjellige læreplanene i fag. Jeg satt i en gruppe, som skulle bidra med å integrere disse tverrfaglige i arbeidet til de forskjellige læreplangruppene. Noen var veldig innstilt på, at alle tre temaer skulle inngå inn hvert fag, men noen syntes, at bare noen få fag burde ha ansvar for hvert tema. Det ble en mellomløsning, men i dag er resultatet faktisk, at demokrati og medborgerskap en del av mattefaget også.

...

Altså, utgangspunktet har en slags *visjon*: at man burde legge om utdanning til å være orientert disse fremtids-utfordringene. Dette kan man koble til dannelsesstenkning og Klafkis tanke om danning til autonomi, medbestemmelse og solidaritet med utgangspunkt i ”wicked questions”. Så helhetlig ble det ikke, men som resultat inngår ”Demokrati og medborgerskap” som tverrfaglig tema i vel elleve fag i grunnskolen. Og det er jo ikke verst.

MH: Så det vil si; man har egentlig gjort ganske mye – som du sier – for å operasjonalisere medborgerskap – de der overordnede målsetninger – så det ikke bare blir, holdt på å si en intenderet læreplan.

CL: Til å begynne med, så var det et uttalt ønske fra myndighetene, at den overordnede del ikke bare skal være sånn typisk søndagspreken – sånne fine ord som alle nikker til – ”å ja, det var fint!” – og så husker man egentlig ikke det i sin hverdagslige praksis i skolen. I stedet skal Overordnet del også være et arbeidsredskap. Så den har blitt betraktelig mer praksisrettet. Mye mer konkret.

Videre er bedre sammenheng mellom overordnet del og læreplanene i fag. Med tanke på arbeidet med demokrati og medborgerskap i skolen betyr dette, at det er bedre sammenheng mellom et undervisningsrettet fokus, og en helhetlig, skoleomfattende tilnærming – en “Whole school-approach” som vi jobber mye med i Europarådet. Det vil si, at demokratiet må

gjennomsyre skolens virksomhet, og når overordnet del og læreplanen i fag er koblet sammen på det punktet, så er det jo større sannsynlighet for, at faktisk disse perspektivene virkelig gjennomsyrer praksis. Og lærer er jo en del av begge deler. Alt-så, læreren er ansvarlig for å lage undervisning, men samtidig bidrar læreren hele tiden til å skape et inkluderende læringsmiljø, konstruktiv samhandling og deltagelse.

MH: Hva har man gjort – altså et lite sidesprang kanskje; hva har man gjort for å – har det vært en kompetanseutvikling hos lærerne, eller ... hva har man gjort for å etterutdanne og kompetanseutvikle ...?

CL: Parallelt med læreplanutviklingen og i etterkant har det foregått en del kompetanseheving i forskjellige type fagnettverk, som har forberedt seg på implementering av fagfornyelsen. Mye av ansvaret for implementeringen ligger hos den enkelte skole. Utdanningsdirektoratet har utviklet en del nettbaserte støtteressurser, og skolene kan ta i bruk en hel digital kompetansehevingspakke. Videre finnes en satsing, som heter Desentralisert kompetanseutvikling. Her kobles skoler sammen med kompetansemiljøer fra lærerutdanningen, og det hele administreres av skoleeierne, altså kommunene for grunnskolen og fylkeskommunene for videregående opplæring. Det er skolene, som må melde behov for kompetanseheving, og jeg må si, at jeg er litt skeptisk at faktisk nettopp disse ”myke” temaene, sånn som demokrati og medborgerskap, kan forsvinne litt, når skolene må prioritere elementer i denne omfattende reformen, som de vil fordype seg i. Fordi det er et så stort og omfattende kompetansehevingsbehov.

MH: Ja. Det er også mitt poeng der ...

CL: ... En utfordring kan ligge i formuleringen av kompetansemålene. Siden en del demokratirelatert kunnskap ikke er spesifisert i kompetansemålene – det indikeres kunnskapsområder, men ikke alle de spesifikke kunnskapselementer – finnes en viss risiko, at det kan bli noe tilfeldig, om noen helt grunnleggende elementer av demokratikunnskap blir formidlet eller ikke. Og derfor tenker jeg, det finnes et ganske stort behov for å jobbe seg inn i en ny type læreplanlogikk, og fylle den med liv.

Altså tanken om å utdanne for å kunne delta i å løse de store samfunnsutfordringene.

Og da er vi jo også tilbake til spørsmålet, jeg stilte innledningsvis: Hva innebærer egentlig et demokrati- og medborgerskapsfokus i læreplanverket?

Læreren rolle endres jo fra å være den som sitter med fasitsvarene til en tilretteleggerlæring. Demokratilæring innebærer, at læreren skal gi elevene rammer, slik at de kan bli selvstendige både i sin tenkning og handling.

Og når vi leser omtale av demokrati og medborgerskap i Overordnet del, så vektlegges erfaringsdimensjonen. Gjennom ord som ”å erfare”, ”å kunne delta og påvirke”, eller ”erfare og bli lyttet til”. Sånne ting. Og dette krever en viss type læreridentitet og lærerprofesjonskompetanse. Det betyr jo ikke, at kunnskapsformidling erstattes eller faller bort. Men det må jo på en annen måte sees i sammenheng med en prosessdimensjon, altså det, som læres gjennom samhandling og aktiv deltagelse i undervisningen.

...

MH: ... Er det skjedd noen endringer i eksamensformer, eksamensinnhold? For også at fremme de overordnede målsetninger om medborgerskap – altså avspeiler det seg i eksamen?

CL: Nei – det har ikke fått så store utslag på eksamensformer. Man vil jo fortsatt bli bedre på de målbare resultatene og i internasjonale studier som PISA. Men samtidig vil man altså ha en større dannelsorientering. Når det kommer til vurderings- og eksamensformer kan dette jo også stå på kollisjonskurs.

Men i de nye læreplanene finner vi en del føringer på vurderingsformer. Så det finnes jo mange måter å vurdere på – og da ligger noen ganske interessante ting, som peker mer mot det formative, som for eksempel samhandlingsorienterte vurderingsformer. Slik at det individualiserende og kompetitive dempes ned noe. Men som sagt: Så lenge eksamensformen står, så blir det en spenning der.

MH: Det vil sige, at fx samarbeide inngår det i den løpende, formative evaluering?

CL: Ja. Men altså poenget er alltid, at hvis underveisvurderingene ikke inngår i sluttkarakteren, så er det jo fint, det bidrar til elevenes utvikling. Men hvorfor blir det kun den ene og individualiserte eksamensform, som kommer til å avgjøre, hva slags sluttkarakterer eleven får? Og når det er karaktersnittet, som er utslagsgivende, når elevene skal søke seg til en videregående skole etter ungdomsskolen, så kan dette virkelig undergrave de gode intensjonene.

All den sosiale og samhandlingskompetansen skal jo ikke karaktersettes, det ville jo være ødeleggende. Men når du har karaktersetting av de målbare tingene, så svekkes fort betydningen av det, som ikke kan måles. Så her er det noen dilemma.

MH: Det er et stort dilemma. Det å ... og så lenge man ikke endrer eksamensformer – og det er en veldig vanskelig prosess – det vet jeg, jeg har selv arbeidet i det danske undervisningsministeriet og som fagkonsulent, så jeg vet, hvor vanskelig det er å endre den slags ting. Men det er jo en spennende problemstilling, at du liksom sier: Utvikle fagene og utvikle skolen, men eksamenssystemet faktisk ... hvis du kan si; nesten er kontra-produktivt.

CL: Ja, ja – vi får altså en økende spenning, mellom disse elementene. Ikke sant. Ja.

Redaksjonell bemerkning: I det følgende diskuteres de norske læreplaner i forhold til de overordnede formål med undervisningen.

CL: ... Den nye Overordnede delen av læreplanen har en sånn dobbelthet mellom bevaring og endring. Språket i dokumentet peker fortsatt på tradisjoner, videreformidling, bevaring – men så er det også et annet aspekt, det at for at kultur blir alltid påvirket og alltid dynamisk. At den enkelte må finne sitt ståsted. Det har beveget seg litt fra bevaring til endring. Også kan man beskrive et skifte fra en fellesskapsorientering til en individorientering. At nasjonen er ikke den ene overbærende referanseramme, men at den *enkelte* må finne sitt ståsted i disse kulturelle forskyvningene. Det forutsetter, at den enkelte må *få lov* til å finne sitt ståsted, og ikke bare skal sosialiseres inn i noe, som er kollektivt forhåndsdefinert.

MH: Legger du også noen deliberative elementer i din måte å beskrive det på?

CL: Ja, og spesielt når man ser på, hvordan overordnet del og læreplane i fagene snakker sammen, så står deliberasjonen ganske sterkt. Demokrati-idealet har beveget seg fra en implisitt konsensusorientering, til en eksplisitt orientering mot det, vi kan kalle *uenighetsfelleskap*. Det er mange steder i overordnet del og i læreplanene, at det rettes fokus på det å kunne stå i å være uenig. Du skal kunne stå i konflikt – og du skal fortsatt respektere hverandre. Og her ser jeg en åpning for en *diversity* – eller kunne man sagt pluralitetsorientering. At det å være og tenke forskjellig er normalt.

Læreplanverket som helhet preges i større grad en før av en anerkjennelse at samfunnet blir mer og mer mangfoldig og flerkulturelt, og at det er viktig at skolen utdanner til å kunne forholde seg til dette mangfoldet på en kompetent måte. Slik at elevene skal dannes til å bli deltakere i dette – *aktive* deltagere.

MH: Hvordan ser du koblingen mellom disse tanker om medborgerskap? Altså samfunnsfagets rolle i det – har det en særlig rolle?

CL: Samfunnsfaget har fått alle de tre tverrfaglige temaene inn i sin læreplan. Også at det inngår demokrati og medborgerskap i fagets kjerneelementer. Dette er ennå et nytt element i læreplanverket ... Altså, for hvert fag har det blitt identifisert det, som omtales som fagets grunnleggende *begreper, metoder og tenkningsmåter*. Det omtales som kjerneelementer. Og demokrati og medborgerskap er et av kjerneelementene i samfunnsfag. Så du ser, at dette er tungt innarbeidet, samfunnsfaget har fått et tungt ansvar for dette perspektivet. Det, som blir veldig interessant og følge med på, det er jo, hvordan kan samfunnsfag etablere et tverrfaglig samarbeid, med andre fag – som også har fått dette temaet? Altså hvordan ser spennende demokratilærings-opplegg ut, der matte, kroppsøving og samfunnsfag inngår ...?